

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

891.99

Է-30

ԱՏԱՆԻՒՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՄԻԱԿ ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԻՈՐ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆ Է, ՓՈԲԵՐՈՒԻ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԵԱՆ
ՅԱՐՄԱՐ ԳՐԲԵՐՈՒ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԷ՛ ԱՆՈՐ

ԿԱՂԱՆԴԻ ԱՌԹԻԻ ՆՈՒԻՐԷ՛ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐՈՒԴ
ԵՒ ՅԱՆՁՆԱՐԱՐԷ ԱՄԵՆՈՒՆ

391.99
4-30
un

-6 NOV 2011

ՎԱՐԴԱՆ ՓԻԼԻԿԻ ԿԱՄ
ԵՐԱՋԻ ՄԸ ԳԻՆԸ

TO OFFE

08 AUG 2013

36.868

3740 55

ՎԱՐԴԱՆ ՓԻԼԻԿ

Հայագրի Կայսր Յուսանդնուպոլսոյ
կ ա մ

ԵՐԱԶԻ ՄԸ ԳԻՆԸ

Երբ Փոքր Թէոդոսի Ե. անոր քեռայր Մարկիոնոս Կայսրին մահով՝ Մեծն Կոստանդինոսի սան համար Կոստանդնուպոլսոյ Յունաց դահը միտնգամ ընդմիշտ Կորսուէցու, Կայսրութիւնը զօրուոր իշխաններու կամ փառամոլ զօրապետներու ձեռքը ինկաւ, ու թանք (մեծամասնութեամբ թրակիացի իշխաններ և զօրապետներ) մօտ մէկ ու կէս դար իշխեցին Պոլսոյ մէջ:

Այս շրջանին, թագը յափշտակողներուն մէջ գանուեցաւ (մեր պատմիչներուն գրածներուն համաձայն), Արաբաժոտն դաւառի Օչակոն գիւղէն հայ իշխան մըն ալ, (Մօրիկ Կայսր), որուն յաջորդին (Փոկաս) ձեռքէն թագաւորութիւնը յափշտակելով Հերակլ

կայսր եղաւ և դար մ'ամբողջ Հերակլեան տունը որդւոց որդի ժառանգեց Պոլսոյ գահը :

Հերակլի յաջորդները , ասկայն , տնտրական կայսրեր եղան և ժողովուրդին տնոց հանդէպ ունեցած աստիճան իւնը այնքան սաստկացաւ , որ անգամ մըն ալ Պոլսոյ թագը յաիշտակելու փոփոքն ու կախը սովորական բան մ'եղաւ զօրապետներու և ճարպիկ իշխաններու համար :

Կ . Պոլսի ինքնակալ կայսրութեան մէջ , հինգերորդ դարէն մինչև տասնմէկերորդ դար մանաւանդ , կը գտնուէին շատ մը հայ զօլաւարներ և բարձրաստիճան պաշտօնեաներ , որոնք , ընդհանրապէս , լատախանդի մարդիկ ըլլալով , իրենց կարգին , ըսականօրէն կը բաժնային իրենք յաիշտակել կայսրական թագը , մանաւանդ որ , շատ անգամներ յոյն զօրքերն ու իշխանները ինքնաբերաբար կ'ընծայէին տնոց այսպիսի աւելիներ , տնոց տաշարկելով Պոլսոյ Բիւզանդական գահը :

Այսպէս Հերակլեան հարստութեան իշխանութեան օրերուն , երբեմն արեւմտեան հայոց զօրավար կամ իշխան (հաւանաբար տմատունի կամ պարսիկ իշխան մը) , Շապուհ 667 ին ապստամբեցաւ Հերակլի թու Կոստանդ Բ . ի դէմ , բայց շատ չանցած արկածով ձիւն վար իյնալով մեռաւ : Տարի

մը չանցած Կոստանդ սպաննուեցաւ , և տնոր սպաննիչները իրենց կայսր ընտրեցին Մժէթ և համագեցին զայն ընդունիլ այդ պաշտօնը խոստանալով զինք պաշտպանել թագաւորական տան բոլոր սագրանքներու դէմ , որովհետեւ Մժէթ ինքն անձամբ չէր բաղձար թագաւորութեան գիտնալով որքան փոփոխամիտ էին Յոյները և որքան դժուար պիտի ըլլար զանոնք ընդմիշտ հաւատարիմ պահել իրեն : Իր կառկածները աւելի , շատ չուա իրականացան , և նոյն տարին (699) հասակաւոր և գեղադէմն , Մժէթ (որ Մժէթ Գնդունի հայ զօրավարին թոռն ըլլալ կը կարծուէ) սպաննուեցաւ իր հետեւորդներու կողմէ :

Մժէթին իբր յաջորդ , Սիրակուսայէն Պոլիս բերին Կոստանդի որդին Կոստանդին Չորրորդը և ասոր յաջորդեց իր որդին Յուստինիոնոս Բ :

Յուստինիոնոս իր մեծ հօրնման տնտրական թագաւոր մ'եղաւ , և ժողովուրդը չէրմանալով տնոր անկրօնութեան , անկարգութիւններուն և անգթութիւններուն , 695 ին զայն գահընկեց ընելով թագաւոր կարգեց Իսաւրոսի

(Կիլիկիա) * Ղեւոնդ Պատրիկ անուն (հաւանորէն Հոյ) քաջ զօրավարը, որ Յուստինիանոսի քիթը կտրելով զայն իրիմի փերսոն քաղաքը աքսորեց ու հոն բանտարկել տուաւ :

Ղեւոնդ սիրելի և արժանաւոր անձ մըն էր : Եւ երեք տարի 695 - 698 երկիրը արդարութեամբ և կարողաբար վարեց. երբ Կոստանդինոսի Ապսիմար անուն մէկը սպարաւորներու իր դէմ, յաղթեց անոր՝ և կտրելով անոր քիթը, (ինչպէս Ղեւոնդ կտրած էր Յուստինիանոսի քիթը) վանքի մը մէջ արգելափակեց զայն, և ինքզինքը Պոլսոյ կայսր հռչակեց Տիրեր Բ. անունով :

Ահա այսպիսի տառն մը երբ կայսրութիւնն ու թագը խաղալիք դարձեր էին զինուորականներուն, յունական բանակին մէջ հայ զինուոր մը կար՝ Վարդան անուն : Զգիտցուիլ թէ Վարդան ո՛ր տոհմէ կամ տունէ կը սեռէր : Բայց շատոնց Պոլիս և կած և կառավարութեան ծառայութեան մէջ

(*) Նոյնպէս Կիլիկիայէն եւ հաւանօրէն հայ Լեւոն Խաւաթի անուն մէկը, կը պատմուի, 25 տարի քաղաւորեց Պոլսոյ մէջ (717-741), բայց իր վարժովն ու գործերովն Յուստինիանոսէն աւելի զգուելի եղաւ :

յառաջացած ընտանիքէ մ'ըլլալու էր, որ հայրն ալ յունական անունով մը Նիկիտոս Պատրիկ կը կոչուէր :

Վարդան անուանի անձ մըն էր, ճարտիկ և յառաջողէմ զինուորական մը, որ իր սրամտութիւնով, զուարթութիւնով ու մանաւանդ ճկուն լեզուովը ամէնուն սիրելի եղած էր : Իր ընկերութիւնը միշտ կը վնասուէր :

Ամէն տեղ մեծ պատիւներով կ'ընդունուէր : Զինուորական բոլոր հանդէսներուն իր ներկայութիւնը անհրաժեշտ դարձած էր կարծես : Շատ կը խմէր, շատ կը խօսէր, շատ կը զուարճացնէր, և երբ հարկ ըլլար լաւ ալ կը կուտէր իր անհամար բարեկամներէն ունէ մէկուն համար, որոնց ոչ մէկը վշտացուցած էր զեւ :

Փռտաւէր ալ էր Վարդան, այս հայ զինուորը Յունաց կայսրերուն, և օր մը, չգիտցուիլ թէ արթո՞ւն թէ քուն, զգաստ թէ գինով, երազ մը տեսաւ, որ իրեն նախ դժբախտութիւն, ապա բախդ և հուսկ յետոյ վերստին դժբախտութիւն, դժբախտութիւնէ ալ աւելի բան մը, տխրութիւն և սպառնութիւն բերուաւ :

Երազին մէջ տեսածն էր, ինչպէս ինք կը պատմէր, արծիւ մը որ իր գլխուն վը-

կը թռչտէր :

Անշուշտ ասիկա հշտն է, ըստ Վարդան, որ օր մը կայսր պիտի ըլլամ, ու գնաց լան ուսնի ճգնաւորի մը պատմելու ու անոր խորհուրդը հարցնելու :

Ճգնաւորը որ կ'երեւի խորհրայ մըն էր և կամ խորհուած՝ Վարդանի կերպարանքէն, «Այո՛, անտարակոյս, կայսր պիտի ըլլաս, պայմանաւ որ, երբ Աստուած պարգեւէ քեզ կայսրութիւնը, ջնջես Զ. Տիեզերական Ժողովը, ու անոր հաստատած դաւանութիւնը» պատասխանեց :

Հրճուեցու Վարդան, և տաանց երկար մտածելու երգում ըրաւ և խոտաացաւ ճրգնաւորին ըսած բոլոր բաները կատարել, երբ կայսր ըլլայ :

Ալ վատահաւատք ունէր թէ շատ չանցած կայսերական գահ պիտի բարձրանար, և խանձութիւնը հայկերան տաւած, կղամն ու ըլլալիքը պատմեց իր բարեկամներէն մէկուն : Այս բարեկամը, հերկայ կայսրին համակրանքն ու վարձաւարութիւնները նախընտրելով տարագոյ կայսրի մը բարեկամութեան, տաանց ժամանակ կարանցնելու գնաց Ապսիմարին պատմեց ամէն ինչ :

Ապսիմար անմիջապէս բռնել տաւաւ երազաւա Վարդանը, ու կտաղած խեւի մը

պէն զայն իր ձեռքերովն իսկ ծեծելէ ետքը, գլուխը ածիլել տաւաւ և չղթալալու Յուստատեի տրեւմտան կողմը կեփալանիստ կղզին տքարել տաւաւ :

Այնքան միտմիտ հաւատք մ'ունէր Վարդան որ իր աքսորավայրին մէջ, փոխանակինքդինքին գալով գլխու իր անմտութիւնը, նորանոր երազներ կը տեսնէր, և կ'սորտէր զեռ. բաւով որ օր մը պիտի իրականանան իր երազները :

Մի քանի ամիսներ անցան, հրբ, օր մը Յուստինիանոս զահաղուրկ նոսիկին կայսրը, իրիմ իր արգելարանէն փախչելով տնաւինեցաւ Պալղարնեւուն, և զօրք ժողվելով 765 ին եկաւ պոչարեց և տաւա թագաւորանիստ քաղաքն ու թաղը :

Ապսիմար փոխած էր, բայց քանուկով Պոլիս բերուեցաւ և Յուստինիանոսին հրամանով անոր նոխորդ Աւետիկ կայսրին հետ, կրկէսին մէջ ամէնէն անպատիւ անորդանքներ ստանալէ յետոյ գլխատուեցաւ :

Յուստինիանոսի թագաւորութեան այս երկրորդ շրջանը ճշմոյրիտ ազեա մը եղաւ ամէնուն : Իր բոլոր հովտաւորդները ջախջախել և իրեն նեղութիւն պատճառողներէն վրէժ տանել երգումընցած, ոչ միայն այսպիսիներան այլ նաեւ շատ մը անմեղներուն

մահուան պատճառ եղաւ ան . Պոլսոյ ու անոր շրջակայքին մէջ իրեն թշնամի կամ հակառակորդ կարծած բոլորը մէջտեղէն վերցնելէ յետոյ աչքերը դարձուց Քերսոնին (իր աքսորակայրին) : Կ'ուզէր դո՞ւ մըն ալ անոնց տալ : Ուստի ժողովեց բոլոր նաւերը ու անոնց մէջ, կ'ըսեն, 100,000 մարդ լեցնելով ճամբեց Քերսոն Ստեփանոս անուն գաղանամիա զինուորականի մը հրամանին տակ, հրահանգելով անխնայ ջարդել Քերսոնի ամբողջ բնակչութիւնը, ու անոնց տեղ լեցնել իր նախորդներու օրով զանազան տեղեր աքսորուած մարդիկ :

Ժողովուեցան ամէն կարգի աքսորականներ և այլ և այլ պատճառներով բռնատարկուած մարդիկ և զրկուեցան Քերսոն : Ասոնց կարգին՝ մեր երազատեա Վարդանն ալ :

Ստեփանոս հասաւ Քերսոն և ստակալի կոտորած մըն էր սկսաւ : Բոլոր անոնք, որ կերպով մը չկրցան լուսները կամ ամայի տեղեր ապաստանիլ, հաղարներով ջարդուեցան ու շատ մը կտրիճ երիտասարդներ և գեղանի կոյսեր զերբէ բռնուեցան : Ստեփանոս այսպէս իր պաշտօնը լրացած համարելով, կայսրին զինակիրներէն մէկը հոն վերակացու թողուց և ժողոված աւարն ու գերիները տանելով Պոլիս վերադառնալու

համար հառ նստաւ :

Շատ չանցած Քերսոն լուր հասաւ թէ Ստեփանոս և իր մարդիկը փոթորիկի բռնուելով նաւակոծեալ խեղդուած էին և փախտակոծները սկսան ետ քաղաք դառնալ :

Յուսակնիմեսս իմանալով այս ումէնը, նոր զօրք զգկեց որ մի անգամ ընդմիշտ հիմնադատակ կործանեն քաղաքը : Տեղացիները, այս անգամ, յուսահատակոն վերջին ճիգով մը ջարդեցին կայսրին զօրքերը և խնդրեցին Եղիայէն, որ իրենց կողմը դարձած էր, որ իրենց կայսրն ըլլայ :

Եղիտ վախցած մերժեց : Եւ ահա այն ատեն միտրանեղով Վարդանը կայսր կարգեցին : Անունը փոխեցին Փիլիպպիկոսի : Ուրիշներ, սխալմամբ Փիլիպիկ համ Փիլիպպոս կը կոչէին զայն, իսկ մեր պատմիչները՝ Փիլիկ :

Այս ամէնը տեղի ունեցաւ 711 տարւոյն վերջին տմիսներուն և Վարդանի երազը իրականացաւ : Վարդան երթալով Խազրոսց մօտ սկսաւ զօրք ժողովել, բանակ կազմակերպել որ իր ապրանքութիւնը երախաւորէ ու կայսրին բարկութեան դէմ ինքզինքը պաշտարանելու բուտարս զօրք ունենայ :

Անմիջապէս որ Յուստինիանոս խնայուե-
կեց լուծիւնը ստանիկ կատակցաւ: Վաղեց
գնաց Եղիայի տունը ու անոր երկու անմեղ
երեխայ աղաքը իրենց մօր դրկին մէջ ինքն
իր ձեռքով սպաննեց: մայրերն ին ալ մահէն
աւելի դժխեմ նախատանքներու մասնեց:

Յետոյ չուտով նոր նաւատորմիդ մը
կազմելով բազմաթիւ զինուորներով և որս-
աւերազմական ամէն կարգի դարձիւքներով ու
զէնքերով զրկեց Քերասն Մօրոս անուն մէ-
կու մը հետ: Մօրոս կայսրէն աստիկ սպառ-
նալիքներով հրաման ստացաւ անխնայ ջուր-
դել Քերասնի ամբողջ բնակչութիւնը, քա-
ղաքը հիմնովին քանդել և վար ու ցանքի
դաշտ դարձնել: Աստէն թէ անասուն ոչ մէկ
կենդանի էակ պիտի չմնայ Քերասնէն, զայ-
լացած կը պուար կայսրը:

Շատ չանցած Մօրոս հասաւ Քերասն,
սրտաբեց զայն և սկսաւ պարիսպը փլցնե-
լու փորձեր մը ընել: Ու ահա վրայ հասաւ
նազրաց շու զինուած, ու ամէն կերպով
լու սրտապանուած քանակ մը և կռուի
բռնուեցաւ իրեն հետ:

Մօրոս ինքզինքը թէ ներսէն և թէ
դուրսէն շատ զօրութիւն կերպով սրտապան-
ուած քաղաքի մը դէմ դառն և տեսնելով
որ կամ տանցմէ պիտի չարդուի և կամ

Պոլիս դառնալով կոյսրին բարկութիւնն զոն-
պիտի ըլլայ, ինքն ալ Քերասնացիներուն
կողմը անցաւ:

Մինչ այդ, Յուստինիանոս անմեկով թէ
իր նաւերէն լուր մը չէր դուր, չառ անհուն-
գիտաւ ելաւ, ու կռակածելով՝ մնացեալ զօր-
քը ժողովեց, մէկ ելկու գունդեր ալ Պուլ-
զարներէն օգնութիւն տանելով փութով
սրտաբաստութիւններ տեսաւ և ցամաքէն
գնաց մինչև Ալիսպ:

Սինոպ հասնելուն զարմանքով նկատեց
որ իր նաւատորմիդը առաջատաներ պար-
զած դէպի Պոլիս կը ճամբորդէր: Իսկոյն
նաւ մը ճամբեց զանոնք զխմաւորելու և
լուր մը բերելու համար, և խմացաւ որ
վարդան կայսր եղած Պոլսոյ վրայ կ'եր-
թար:

Լսելով այս, Յուստինիանոս բաւորովին
կատակցաւ, ինքզինքը կորսնցուց, և վեր-
ջին անգամն ըլլալով տիկէ քիթն ինկաւ,
ու կործնա խելագարած սկսաւ անգողար
վաղել դէպի մայրաքաղաք: Զօրքերն ու
զօրակոյնները հալիւ կրնային իր տրագու-
թեան հասնիլ: Վերջապէս հասան Պոլիս ու
խմացան թէ վարդան իրենցմէ տուջ համեր,
տիբեր էր քաղաքին: Շատ վատնաբար էր
հոն մտալ, ուստի նոյն տրագութեամբ հո

վաղելով հասաւ Դամասքին, քիչ մը համե-
գատանալով ճար մը, ճամբայ մը գտնելու
համար: Վարդան, վարժ զինուորականն մը
քլլալով, առէն ինչ նախառեստած և Եղիան
մեծ ուժով հոն զրկած էր որ, դարձուելով
իր ղէնքերը իր երբեմնի տիրոջ դէմ, յաղ-
թահարէ զայն: Եղիա այսպէս՝ տախթը կ'ու-
նենար նստել անձամբ լուծելու իր անմեղ
մանուկներուն և կնկան մահուան վրէժը:

Յուստինիանոս տեսնելով որ Վարդանին
սուրն ու վախճ իրմէ սուսջ հասեր էին հոն,
տասնեց սպասելու կ'ուզէր յարձակիլ Եղիա-
սին և իր զօրքերուն վրայ:

Եղիա լուր առնելով որ իր կամ-
պած հին տէրը պատրաստուել էր պատերազ-
մի, որպէսզի ապահով ըլլայ իր յաղթու-
թեան, մօտեցաւ յոյն և պուլլար զօրքերուն
ու ըսաւ թէ ինք իր զօրքերովն ու զօրա-
կաններովը ուրիշ նպատակի համար եկած
չէր եթէ ոչ ազատել երկիրը այդ այլոն-
դակ, անագորոյն հրէշին ձեռքէն, և Վար-
դան կայսեր քաջութեան, բարեսիրտութեան,
առատաձեռնութեան գովքն ընելով, անոր
չնորհքները խոստացաւ իրենց և խնդրեց որ
միանան իրեն: Զինուորները լսեցին Եղի-
ային և լքելով իրենց տէրը, միացան Վար-
դանի զօրքերուն հետ: Յուստինիանոս ուրիշ

քան չէր մնար լայց յաւանտս վախուսն,
և սակայն շուտով վրայ հասաւ իր նախկին
քաջ զինակիրը, և վրէժինդիր ձեռքերով
մաղերէն բռնեց քաջեց և իր երկաթիլ
թուրովը կարեց Յուստինիանոսի գոռոզ գը-
լուիը, որ 26 տարիներ շարունակ ամբողջ
արեւելեան կայսրութիւնը տնով ու գողով
տրիւնով և արատաւքով լեցուցեր էր, ու
զրկեց Պոլիս նորնաիր կայսրին:

Նոյնպէս սպանուեցաւ Յուստինիանոսի ա-
ռաջագոյն պաշտօնեան և գլխաւոր սրարիկը,
Վարազդակիւնը, որ, ինչպէս անուէն կը
յայտնուի, նոզով կամ Հայ էր կամ Վրացի:

Յուստինիանոսի և Վարազդակիւնի մահ-
ւամբ, ինչպէս նսեւ Պոլսոյ յանկարծակի
սուււմով, Յուստինիանոսի բոլոր կողմնակից-
ներուն գլխատումով և կամ արդեւափա-
կումով, Վարդան կայսրութեան տիրացած
էր և իր իշխանութիւնը միանգամ ընդմիշտ
հաստատուել և ապահովելու համար կը
մնար ապանակել Յուստինիանոսի որդին և միակ
օրինաւոր ժառանգորդը, Տիրիք, որ՝ այն
ատենները՝ հազիւ վեց տարեկան անմեղ
մանուկ մըն էր:

Այս անգութ և սրտակաւոր գործը ի
գլուխ հանելու պաշտօնը արուեցաւ Մօրոս
և Յովհանն ճնճղուկ անուն երկու պաշտօնեա-

ներս :

Տիրերի մայրը Անաստասիա խմանալով ազուն համեկիք վառնգի մասին, զայն Սբ. Աստուածնի նուիրումն հեղեցի մը փախցուցած և վրան գլուխը սուրբերու նշխարներով լեցնելով, մէկ ձեռքով Քրիստոսի աշխարհակեցոյց խաչէն կտոր մը, եւ միւս ձեռքովը աւուր խորանը բռնել տուած ու ինքն ալ խորանին դրան առջև պահապան կեցած, վայրկեանէ վայրկեան կը սպասէր վախճանին :

Երբ անողորմ դահիճները որ երկար տանն կը վնասէին Անաստասիան և իր զաւակը, խնայան որ անոնք այս եկեղեցին ապաստանած էին, վազեցին թափեցան որբավայրէն ներս :

Անաստասիան վազեց, ինկուս պլլուեցուս Մօրոսի առքերուն. ու սկսաւ լալով ճշդով իզուր ողորմութիւն մտաւ իր անմեղ դուռնակին համար : Մինչ այդ Յովհանն Ճնճղուկ դիշտախէ անգղ մը դար ձածվաղեց բանեց երկխան, և վրայէն սրբազան մոռունքները վերցնելով, սրնոց մէկ մտաւ ինքն իր վիղը անցուց, քաշեց տարաւ եկեղեցիին դուռը, և ատթիճաններուն վրայ ձգեց, մօրթեց, ու տարաւ թաղեց ուրիշ եկեղեցի մը : Տիրերի մահուամբ մարեցաւ Հերկլեան ցեղն ալ, որ

վեց թաղակիրներով ամբողջ դար մը ինքնապարտ էր Կ. Պոլսոյ արեւելեան կայսրութեան : Իսկ Յուստինիանոսի ազեղ գլուխը ժողովրդական երկարտուեւ ուրախութիւններու ընթացքին, երկար տանն խայտարակէիէ յետոյ զրկուեցաւ Հոտիմ և հոն ալ ժողովուրդին ուրախութեան պատճառ եղաւ :

Վարդան ձեռք անցուց նոեւ իր նախորդին անասնման բնաւարութիւններով և կոտորածներով ժողոված հակալական ըստացուածքներն ու հարստութիւնները, և մեծ տառածաւանութեամբ վարձատրեց իր բոլոր զինուորներն ու զինակիցները, ժողովուրդին ալ նուէրներ ըրաւ ու ամէն տեղ, ի սրտաւ իրեն, ուրախութիւններ ուր քուցանաւ :

26 տարիներ ամբողջ, Յուստինիանոսի վառ կայսրութիւնէն տարազեալ ժողովուրդը նոր յոյս նոր վստահութիւնով մը կը ներշնչուէր, յուսալով որ Վարդանի օրով երջանկութիւն, ազատութիւն պիտի վայելէին :

Այս ուրախութիւններն ու յոյսերը սակայն երկար չտևեցին : Վարդան չարաչար հաւատարիմ մնալով իր խոստման, սուտ ձգնուորին ըսածին հետեւելով սկսաւ հալածել, աքսորել բոլոր ուղղափառ եպիսկոպոսները, ու անոնց տեղ մտրեալ եկեղեցականներ կարգելով տարածել Միակամեան

Ահա մտորութիւնը: Եկեղեցին, սկսաւ
գեղեցիկ կատարուած հարածանքներուն դէմ
զորանք օրէ օր խառացուց Վարդան:
Միայն մէկ բարի հովուի մը խնայեց, Ռու-
սիայի Փելիքս օր. քեպիակոպոսին, զոր
Յուստինիանոսը կուրցուցեր և Վարդանի
հետ աքսորեր էր Քերսն, ուր իրենց թըշ-
ւառութեան և պանդխտութեան բնկերակցու-
թեան ընթացքին Վարդան սիրած էր զայն:
Վարդան մեծ ընծաներով ու պատիւներով
գարծուց զայն իր աթոռը, և անոր նաւիրեց
սակեղէն պղտիկ թագ մը, անգին գահարններով
զարդարուած՝ ի նշան իր մեծ համակ-
րանքին:

Երազներու հաւատացող և երազահաններու
խորհուրդներէն աւելի խոր իմաստութեանց
չհետամուտով մինչև իսկ իր կրօնքն
արհամարհող անձէ մը, ի հորկէ, ուրիշ ազնիւ
զգացումներ տկուտել աւելորդ պիտի ըլ-
լար: Չգիտցուի թէ իր կայսրութեան
օրերուն Վարդան յիշեց իր ծագումը, ո՞ր
ցեղէ, ո՞ր ազգէ ըլլալը: Գիտենք սակայն,
որ իրենց ուղղափառ հաւատքին համար հա-
լածեց իր հայրենակիցները և «Մեծ Հայք»էն
չտա մը գաղթականներ հանելով քչեց
զանոնք հիմակուան Մալաթիոյ և Խարսերդի
կողմերը: Գաղթական հայերը ընդհակառակն

լու ընդունելութիւն մը դասն հոն դանուող
Արաբացիներէն, ու այս վերջինները, թե-
րեւս հայոց կողմէ ալ քաջակերուած հա-
մարձակեցան Փոքր Ասիոյ զանազան քա-
ղաքները կոխելու:

Անգին Պուլղարները մինչև Պոլսոյ
սահմանները հասան, այրելով աւերելով ա-
մէն ինչ:

Վարդան ոչ իր անուան, ոչ իբր կայսր
իր պատուոյն և ոչ ալ իր նախապէս ներշն-
չած յոյսերուն համեմատ քաջութիւն ցու-
ցուց կայսրութեան թշնամիներուն դէմ:
Ընդհակառակն վտանգելով իր բախտին, թոյլ
ու չարամիտ խորհրդատուներու անստոյ, և
անձնատուր եղաւ իր դիրքին չնայած, և
Յուստինիանոսէն յափշտակուած հարստու-
թեանց բերած շուտօտ փափկութիւններուն:

Յուստինիանոսէն մնացած հարստութիւն-
ներով շատ մը նոր քաղաքներ շինել, և մեծ
բանակներ կազմակերպել կարելի էր իրեն
համար: Եւ սակայն փոխանակ ասոնք օգ-
տակարապէս գործածելու գրեթէ բոլորն ալ
մէկ ու կէս տարուան մէջ մոխեց զեղխու-
թիւնով, շատ խալտարակութիւն և վնաս
հասցնելով շտախրուն:

Եթէ միայն իր արտաքին սիրուն կեր-
պարանքը և ճարտար ու իմաստուն խո-

սեւակերպը, որոնք տն գիտցաւ սրանէ, չըլ-
լային, շատանց կոբանցուցած պիտի ըլլար
իր թաղին ու կայսրութիւնն ու : Նսեւ տն
իր խաղաղաց մարգարէին վատահոմ՝ մեծ
յոյս ունէր որ երկտնի տարիներ պիտի վա-
յելէ կայսրութիւնը : Բայց այս յոյսը
ստորաց կրաւ, և պէտք է մեր արդարեւեան
պատուոյն և մարդկութեան սիրոյն գոհ ըլ-
լանք որ շատով հառաւ իր երազին վերջը,
և կոմ նոր և անակնկալ երազ մը : Երազ
մը, որուն մէջ կարելի է վարդանի վրայ
նկատել մարդկային բնութեան բովանդակ
խճերն ու փոփոքները, տեսնել անոնց գոր-
ծած արդեցութիւններն ու անոնց վտխճանը
իր ամբողջ աստիճանութեամբ :

Քրիստոսի թաւակնին 713 տարեւոյն
Յունիա Յ-ն էր, հոգեւորատեան տօնին նա-
խընթաց օրը (Շաբաթ), որ ըստ ոմանց
Պապայ հիմնարկութեան, իսկ ուրիշներուն
ըսածին համեմատ նոյն ինքն՝ Վարդանի ծը-
նըդեան տարեդարձն էր :

Վարդան ուղեւորէ այս օրը իր օրերուն
մէջ ամէնէն նշանաւորն ընել, մեծամեծ
պատրաստութիւններով հասարակաց մեծ
խնջոյք մը տարքիլ տուաւ :

Աստուծոյ քաղաքին մեծ կրկէսին մէջ,
որ յորմար կերպով զարդարուած էր, ժո-

ղովուրդին զաւարճութեան համար մեծ կա-
ռարչաւ մը տեղի ունեցաւ : Յետոյ նոյնպէս
մեծահանդէս հեծեալ տողանցք մը քաղաքին
մէջ, որուն ընթացքին ինքն ու իր ոսկե-
զարդ երիւսյրին վրայ հեծած կ'զմայլեցներ
տեսնողները, իր նախնիքներուն սեփական
հարսիկ նստուածքով վարելով իր կրօնոտ
ձին : Հազար յաղթութեան և փառքի նը-
շաններ օգին մէջ բարձր կը ասարուէին իր
ետեւէն : Հազար երաժիշտներ, մեծամեծ և
բարձրաձայն փողերով կը թնդացնէին չորս
դին : Իսկ երկինք և երկիր փողերէն և
փանդիւռներէն աւելի կը թնդային ժողո-
վուրդին ուրախութեան ձայնէն : Ամէն դո-
սակարգէ մարդիկ զիրար հրելով, կարծես
կ'երթային առանց ստքի, սրարչաւ ընթացող
հեծելազօրքերու շրջէն և ետեւէն մեծ հե-
ղեղի մը նման : Այն օր կ' : Պապան հեղ կու-
գար իր ժողովուրդին, և Վարդան այնքան
հրճուեցաւ որ կայսրութիւնը նեղ եկաւ իր
սրտին :

Կրօնաւ օրուան փառքի վայելքին յառ-
կացուած մարը, կարգը եկաւ փափկու-
թեան վայելքին :

Վարդան նախ քանց մտաւ Զեւսիպեան
ջերմեկք կոչուած բաղնիքը, և ոպտ կայ-
սերական պալատը դառնալով, սկսաւ կերա-

խումբը, պարտաւոր մեծամեծներուն հետ :

Ի՞նչ որ այնպիսի օրուան մը համար կրնայ մատածուիլ, կար սեղանին վրայ, ի հարկէ չափէն չստ ու չստ աւելի, երբ Վարդան Նախուգոգոնոսար և Բաղասարէն աւելի մեծափառ նստաւ սեղանս :

Նոյն մեծափայելք փառքով չելաւ սա-կայն Վարդան այն սեղանէն, ընդհակառակն ոչ իսկ հայրենի գիւղի մը յետին Վարդա-նին չնորձքը մնացած էր իր վրան, երբ ա-նոսունէ մը աւելի նուազացած. աւելի գի-նիով քացխած քան կերակուրով փքւած վերցուցին զայն սեղանէն :

Այսպէս լինցաւ օրուան հանդէսը գի-շերուան ջանքերու լոյսին տակ և Վարդան ինկաւ թողուեցաւ շատ խոր քունի մը մէջ, որմէ արթննալով հաւանարար զղջար իր բոլոր ըրածներուն համար, և որ, աւանդ, տակաւին իր բարերար օգնեցութիւնը չըրած խանդարուեցաւ :

Ելած էր տանը երբ բաղասարեան ձեռք մը, անոր վերջին խնջոյքին սրանե-րուն պտտէն դուրս ելած՝ կը դրէր անոր կայսրութեան, փափկութեան և վայելած բոլոր բարիքներուն վերջն ու վախճանը :

Եկեղեցիին և Ժողովուրդին մէջ ծածուկ փափուք մը, սոսճութիւն մը, զանգատ մը :

սպառնալիք մը ծնած էր անոր գէմ :

Իրենց և իրենց կանանց հասցուցած ա-նորգութեանց համար մեծամեծ իշխաններու զգացած գոռութիւնն ու ոխը կը մարմնա-ւորուէր տնոյ :

Թրակիոյ Փռուգիա, Միւսիս և Բիւ-թանիս գաւառներուն կուսակալ, Վարազ-րակուրի յաջարդ Գէորգ Բարափ զրկած էր անոր վրայ իր վրիժառու դահիճները :

Գիշերը բաւական յառաջացած էր : Վարդան օրուան յոգնութենէն խոր քունի մէջ թողուած կը խակար : Ամբողջ պարա-տին մէջ կը տիրէր նոյն վիճակը, մինչեւ իսկ պահապանները իրեն նման գինիով ար-բեցած, իրենց պարտականութիւնները թու-զած ինքզինքնին գինիի կամ հեշտութեան տուած էին, երբ հասան Բորոսիի դահիճնե-րը : Թիթեւ քննութիւն մը, պզտիկ փորձ մը բաւական եղաւ ցուցնելու թէ սրբան անփոյթ եղած էր Վարդան : Անարգել մուտք գտան պարտա, հասան մինչեւ ներքին սնն-եակները, մօտեցան անոր անկողինին, ու տակաւին ոչ մէկ նշան կենդանութեան... :

Ո՞վ գիտէ գեռ ի՞նչ երազներ կը տես-նէր Վարդան երբ ստատիկ ցնցումէ մը թօթուուելով բացաւ իր աչքերը... Ի՞նչ ա-հաւոր տեսարան մը պարզուեցաւ իր աչքե-րուն, մէկ ակնաթաթի մէջ սրբան բաներ տեսաւ ու իմացաւ... անբացատրելի տի-

չութիւն մը, զարմանք մը, կիրք մը, վախ
և այլափոխութիւնն մը համակեց զինք . . .
և կորսնցուց իր գիտակցութիւնը : Մէկ
մ'ալ տեսաւ որ անկողնի տեղ մեծ վերար-
կուել մը մէջէն դուրս կ'ելլէր, փոխանակ
իր պարտաին ջանքի այլանդակ լոյսեր
կը շարժէն չորս դին, փոխանակ ննջարանի
ընդարձակ ձիարձակարանին մէջ կը գտնուէր
ուր սկսած էր օրուան խրախճանութիւն-
ները : Փոխանակ իր սպասուածներուն սոս-
կառեալի դաշխնեալ չըջապատուած էր :
Այս ինչ է, ո՛ւր եմ, որոնք ե՞ն ասոնք, ի-
րաւ թէ սուա, երազ թէ արթնութիւն ըսել
չմնաց . . . և տո՛ւ նոյն վայրկեանին սեւ
վարագոյր մը ամէն բան ծածկեց իր աչ-
քերէն . . . երկու սուր երկաթներ կայծակ-
ներու պէս իջան զարկին դուրս ցատքեցու-
ցին բիւրեղ . . . և այն աչքերէն, որոնց այդ
առառւ բոլոր աշխարհի մեծութիւնը և գե-
ղեցկութիւնը քիչ կուգար, միայն քանի մը
կաթիլ չորցած արիւն թափեցան այդ խոր-
կուած փոսերուն իբրեւ դժուարածին ար-
ցունքի վերջին մէկ քանի կաթիլները մը-
խիթարանքի :

Անկումը այնքան անեղ և յանկարծակի
եղաւ որ կարծես պատմութիւնն անգամ սոյն
շահար լեց այս անեղ փոփոխութեան վրայ,
և մինչեւ հիմայ չի յայտնուիր որ այն վայր-
կեանէն յետոյ ինչ պատահեցաւ մեր կու-
րացեալ կայսրին, այպէս տմբողջ աշխարհին
և մեզի մոնտառնոյ իր ամբողջ սաստկու-
թեամբ ժառանգ թողելով իր կեանքէն՝ ըս-
տացունելիք բարոյականք :

<< Ազգային գրադարան

NL0362962

56.868